

Explicitnost a explicitace v překladu

Předložená diplomová práce je věnována překladové explicitaci jako jednomu z centrálních aktuálních témat lingvistických teorií překladu usilujících o postižení a explanaci překladových univerzálií, tj. jazykových jevů, které jsou vždy, tj. univerzálně přítomny v překladových textech „v kontrastu s texty původními bez ohledu na situační kontext, žánr či jazyky, které se procesu překladu účastní“. Práce ovšem není – jak by mohl sugerovat její obecný název – pokusem o typologii těchto jevů a o jejich identifikaci a výklad ve vybraných překladových textech; věnuje se dosti speciálně pouze jevům v dřívějších syntaktických deskripcích a teoriích nazývaným termínem kondenzace, v deskripcích a teoriích novějších pak spíše pojímaným jako – jak diplomantka sama na jednom místě zmiňuje – nominalizace.

Práce má – kromě úvodu, závěru, resumé a dosti bohatého seznamu literatury – dvě hlavní části: Teoretická východiska a část empirickou. Kromě toho je doplněna přehledem tabulek a užívaných zkratk.

„Teoretická východiska“ autorčina nejsou ovšem doslova „východisky“ jejího výzkumu a analýz představených v „empirické části“ její diplomové práce. Jde spíše o samostatnou část práce související s jejím konkrétním tématem jen velmi obecně a dosti volně. To ovšem u práce diplomové není její vadou. Naopak: diplomantka zde velmi pěkně a velmi přesvědčivě prokazuje, že umí číst translatologickou i lingvistickou literaturu, že této literatuře rozumí, dovede ji interpretovat a čerpat z ní poznatky, postuláty a hypotézy, které je schopna učinit základem vlastních výzkumů, analýz a deskripcí.

V přehledu stavu zkoumané problematiky se autorka věnuje klasikům a renomovaným badatelům jako jsou Levý, Nida nebo Fabricius-Hansen, ale i autorům méně známým, ba dokonce jednomu nedávnému diplomantovi, M. Poštovi, a jeho diplomové práci; časově zabírá její přehled téměř půl století: od prací z konce padesátých a začátku šedesátých let 20. století až po rok 2005. V přehledu odborných názorů a stanovisek se diplomantka zaměřuje na to, zda a jak jednotliví lingvisté a translatologové potvrzují „explicitační hypotézu“. Vychází najevo, že téměř všichni – s jedinou výjimkou – na různých jazycích a různých jazykových a translatologických jevech tuto hypotézu potvrzují. Diplomantka např. prezentuje zjištění (s. 16), že anglická slovesa *tell* a *say* uvozující nepřímou řeč se spojují se spojkou *that* mnohem častěji v překladech do angličtiny než v originálních textech.

Teoriím, vymezením a klasifikacím explicitačních procesů se diplomantka věnuje – pochopitelně a oprávněně – mnohem více než teoriím, definicím a pojetím explicitnosti (a s ní bezprostředně související implicitnosti) v jazyce a protikladu explicitního a implicitního jazykového výrazu či explicitní a implicitní jazykové struktury. (O takové vymezení se pokusil autor tohoto posudku ve stati *On implicitness in language and discourse* publikované v třetí řadě sborníků TCLP.) Nicméně poněkud více, než to dělá diplomantka, se zaměřit na to, co vlastně konkrétně může protiklad explicitnosti a implicitnosti v jazyce a/nebo textu/diskursu znamenat, by bylo přece jen spíše žádoucí. Mohlo by se přitom dokonce ukázat, že jevy „dekondenzace“, které si autorka vybrala za předmět svých pozorování a analýz, nejsou z hlediska množství různých způsobů i jednotlivých jevů překladové explicitace příliš relevantním jevem. Je myslím vůbec teoreticky sporné, zda tyto jevy pokládat za jevy překladové explicitace. Tuto otázku však – s výjimkou poukazu na některé detaily v následující části posudku – však zde nechám stranou. Případné principiálnější námítky by totiž pro posouzení odborné kompetence a odborné úrovně diplomové práce nehrály žádnou významnou roli.

Diplomantka si za předmět svých analýz vhodně vybrala dva originální historické německé a dva originální české texty od dvou různých autorů a jejich překlady. Vychází z hypotézy Blum-Kulkové (a po ní mnoha dalších), že přeložené texty se vyznačují vyšší mírou explicitnosti než texty originální, z nichž je překládáno, i než paralelní texty originální (tj. že např. české texty přeložené z němčiny mají vyšší míru explicitnosti než německé originály těchto textů i než všechny české originály; tato hypotéza ovšem patrně platí pouze pro texty daného žánru, nikoli pro veškeré texty daného jazyka vůbec). Statistická šetření prováděla, jak píše, metodami korpusové lingvistiky a využila k tomu speciálního korpusového manažeru a speciálně otagovaného korpusu (z hlediska dnes už běžných stomilionových a větších korpusů jde ovšem spíše o „minikorpus“). Ve sledovaném korpusu textů byly označovány tyto kategorie: verbum finitum (dále VF) ve větě hlavní, VF ve větě vedlejší, infinitiv, participium, dějové substantivum „se skrytou predikací“ a deverbativní adjektivum. Práce pak přináší množství statistických údajů v přehledných tabulkách, jichž je celkem čtyřicet, které se týkají různých poměrů ve využití – jak autorka v návaznosti na Jelínka a Poštu předpokládá – explicitnějšího verbálního výrazu, který v rámci věty konkuruje implicitnějšímu výrazu nominálnímu; konkrétně jde o konkurenci užití slovesného (aktivního i pasivního) přísudku s jeho infinitivními, participiálními či adjektivními nominalizacemi. Diplomantka sledovala frekvenci těchto kategorií v textech originálních i v textech překladových a speciálně se věnovala překladovým posunům jak k „volnějšímu“, tedy explicitnějšímu vyjádření, tak k vyjádření „těsnějšímu“, tedy implicitnějšímu. Zkoumala tedy vlastně nejen „explicitaci“, ale i „implicitaci“.

Je myslím teoreticky značně sporné, zda např. v konkurenci typu *Tato linie, obsažená v, ... vs. Tato linie, která je/byla obsažena v ...* máme vidět rozdíl v míře explicitnosti, pokud nevycházíme ze zjednodušujícího pojetí, že elementárnější forma je méně explicitní než forma komplexnější. Nesporné však podle mne je, že v překladových ekvivalentech typu *Diese Krankheit, hervorgerufen durch ... : Tato nemoc, vyvolaná ...* nejde o nějaký posun k volnějšímu či k těsnějšímu vyjádření, a tedy o překladovou explicitaci nebo implicitaci. Jde naopak o přesně delimitované strukturální jazykové ekvivalenty: německému participiu užitému v dané syntaktické pozici v atributivním významu odpovídá v češtině tentýž slovní druh původního participia v téže syntaktické pozici užitý v téměř atributivním významu, jenže jde o participium formálně adjektivizované. Z hlediska kategoriální míry kondenzace (nominalizace), a tedy i kategoriální míry explicitnosti tu nemůže být rozdíl. Jiným nedostatkem zvoleného postupu je to, že autorka nedělá rozdíl mezi různými syntaktickými funkcemi participia a jeho slovosledné pozice ve větě. S tím souvisí i to, že příliš nehledí na to, zda motivem pro nominalizaci či naopak „denominalizaci“ nebyly spíše důvody gramatické (syntaktické) než stylizační důvody explicitační či implicitační, anebo zda důvodem toho či onoho posunu nebyla snaha vyhnout se stylově nevhodnému vyjádření. Např. vztaznou klauzi v kontextu *... und sich auf die Linie nie adaptierten, die in Gottwalds Richtlinie enthalten war ...* (s. 70 nahoře) by asi v němčině nešlo vyjádřit způsobem analogickým způsobu českému (*...a adaptovali se na linii, (sic! restriktivní přívlástek oddělený čárkou) obsaženou v Gottwaldově směrnici*), tedy: *und sich auf die Linie nie adaptierten, enthalten in Gottwalds Richtlinie/in Gottwalds Richtlinie enthalten ...*

Tyto moje kritické poznámky k diplomantčině tématu a metodě jeho zpracování jsou ovšem toho druhu, že by bylo možné vznést je i k některým dílům zkušených profesionálních lingvistů. Nejde tedy o námitky, které by chtěly a mohly zpochybnit celkovou kvalitu předložené práce i nepochybně velkou míru kvalitního lingvistického výzkumu, z něhož diplomantka vychází. Mnohé její závěry jsou cenné a inspirativní a zaslouží si pozornosti nejen posuzovatelů diplomantčiny odborné způsobilosti, ale i širší lingvistické obce. Obecným a centrálním poznatkem její práce je, že v obou překladech jednoznačně převládá

tendence k explicitaci (speciálně tu jde ovšem jen o „dekondenzaci“ či „denominalizaci“), čímž potvrdila explicitační hypotézu; a to bylo i jejím hlavním cílem a záměrem.

Vzhledem k náročnosti tématu a celkovému způsobu jeho zpracování navrhuji, aby práce byla klasifikována jako výborná.

Navržená klasifikace: **v ý b o r n ě**

V Praze 11. 5. 2006

Doc. PhDr. František Štícha, CSc.